

I la dona va conquerir el jazz

Arreu del món, el relat oficial ha obviat i passat per alt moltes de les protagonistes de la història del jazz | Presentem algunes de les dones rellevants i referencials que han marcat la presència i l'evolució del jazz arreu dels Països Catalans

Irene Reig, Andrea Motis i Carme Canela | Juan Miguel Morales

El jazz, com la majoria de les expressions culturals del nostre temps, tampoc ha sortit de l'hegemonia del patriarcat. Després de més de 100 anys d'història, però, el reconeixement del paper de la dona en l'evolució d'aquesta música comença a fer-se visible, tant pel que fa al passat com especialment a l'actualitat. En l'àmbit dels Països Catalans, on el jazz conviu des dels primers anys del segle XX, la presència femenina s'ha fet palpable a través de tres generacions que han destacat per mèrits propis, com a cantants o com a instrumentistes en la pràctica del swing i les sonoritats improvisades, i que ara es troben a primera línia de combat. Més d'un centenar de creadores i intèrprets, com **Núria Feliu**, **Carme Canela**, i **Andrea Motis** o **Irene Reig**, que representen tres generacions de resiliència sonora.

Tot i ser una música que ha simbolitzat la llibertat, l'amalgama de cultures diverses, un clam d'identitat o l'expressió d'una nova era..., la història del jazz ?tant pels seus protagonistes com pels seus relators? també ha patit en la seva pràctica en directe, en els enregistraments o en el seu estudi, les conseqüències d'una realitat masclista que, en determinats aspectes, encara perdura. Només cal fullejar qualsevol enciclopèdia o llibre especialitzat sobre la matèria per constatar com la immensa majoria dels noms rellevants pertanyen al gènere masculí, i les úniques dones que hi apareixen són bàsicament vocalistes a les quals s'acostuma a relacionar tot sovint amb un aspecte més emocional que no pas artístic.

Ara bé, per poc que algú amb una mica d'interès grati en els fonaments i en la progressió del

llenguatge musical jazzístic, no podrà negar l'evidència de la importància que han tingut per a la seva evolució les aportacions d'artistes com **Bessie Smith**, **Billie Holiday**, **Ella Fitzgerald**, **Sarah Vaughan**, **Nina Simone**, **Betty Carter** o **Abbey Lincoln**. Però així com aquestes cantants, per la seva qualitat i funció, ha estat impossible amagar-les, han estat moltíssims més els noms de dones que han intervingut en el jazz al llarg de la seva història i que, amb sort, s'han guanyat un peu de pàgina, quan no l'oblit més absolut, en els manuals i les encícliques del ram. Potser alguna cosa s'ha dit de **Mary Lou Williams**, la pianista predilecta de **Duke Ellington** i **Benny Goodman** i mentora d'autèntics genis com **Thelonious Monk**, **Charlie Parker**, **Dizzy Gillespie** i **Miles Davis**. Però ben poc s'ha escrit, per exemple, de **Vi Redd**, saxofonista de capçalera a les orquestres de **Count Basie** o del mateix **Dizzy**.

De la mateixa manera, tampoc no hi ha gaires referències de **Sweet Emma Barrett**, figura icònica de la llegendària **Preservation Hall Jazz Band** de Nova Orleans; de la instrumentista **Margie Hyams**, que va iniciar-se com a vibrafonista a les formacions de **Woody Herman** i **George Shearing**, o de la guitarrista **Mary Osborne**, referent del gran **Charlie Christian** i acompanyant assídua de solistes com **Coleman Hawkins**. Un cas també particular és el de **Lil Hardin Armstrong**, una presència que durant molts anys ha estat considerada decorativa a les fotografies de la **King Oliver and his Creole Jazz Band**, una de les formacions pioneres del gènere en el qual es va conèixer amb **Louis Armstrong**, amb qui s'acabaria casant l'any 1924. Però el que no s'acostuma a destacar és que la seva versatilitat com a pianista, cantant, compositora i arranjadora la va convertir en una peça imprescindible dels famosos **Hot Five** i **Hot Seven**, amb els quals **Armstrong** va revolucionar el període del jazz clàssic; així com anys més tard peces de la seva autoria com "Struttin with Some Barbecue" i "Just for a Thrill" serien convertides en grans èxits per un tal **Ray Charles**.

Per la seva banda, la trombonista **Melba Liston** va ser un nom associat a les diferents formacions de la cantant **Billie Holiday**, i fent ja un salt cap a l'era moderna, **Alice Coltrane**, amb la seva personalitat i univers sonor, va posar en evidència aquells que en els primers temps l'havien relegat al tracte de 'dona de' pel seu vincle matrimonial amb el saxofonista **John Coltrane**.

De l'època contemporània, altres noms que han estat referents d'innovació i creativitat de primer ordre en el llenguatge del jazz són figures com les de **Carla Bley**, **Geri Allen**, **Maria Schneider** o **Mary Halvorson**, per esmentar només quatre exponents de generacions diferents i estils i tendències ben contrastats.

Totes elles i moltes més podrien formar una llista interminable: les pianistes **Hazel Scott**, **Dorothy Donegan**, **Beryl Booker**, **Sarah McLawler**, **Norma Shepherd**, **Martha Young**, **Jane Jarvis**, **Marian McPartland**, **Rose Murphy** i **Nellie Lutcher**; les trompetistes **Billie Rogers**, **Valaida Snow** i **Flo Deyer**; les bateristes **Bridget O'Flynn**, **Rose Gottesman**, **Viola Smith** i **Jerrie Thill** (de les quals ha estat digne successora **Terri Lyne Carrington**); les contrabaixistes **June Rotenberg**, **Lucille Dixon**, **Natalie Clair**, **Vivien Garry** i **Carline Ray**; la directora d'orquestra **Anna Mae Winburn** i les saxofonistes **Elsie Smith**, **Roz Cron**, **Lorraine Brown** i la incansable lluitadora **Peggy Gilbert**.

En justa correspondència a tota aquesta poderosa presència femenina en el jazz, que no ha rebut el tracte de respecte i reconeixement que es mereix per part de la història oficial, documentem alguns dels noms i trets distintius d'algunes de les protagonistes rellevants i referencials que han marcat la presència i l'evolució del gènere arreu dels Països Catalans al llarg de més de tres generacions, tal com representen la brillant vocalista **Carme Canela** (Barcelona, 1962), la popular veu, trompetista i saxofonista **Andrea Motis** (Barcelona, 1995) i l'emergent saxofonista **Irene Reig** (Barcelona, 1993).

LES PIONERES

GLORIA STEWART

Nascuda als Estats Units l'any 1926, Gloria Jean Owens va esdevenir durant la dècada dels seixanta la musa del Jamboree i la veu més preuada del jazz per part dels aficionats catalans amb el seu nom de casada, **Gloria Stewart**. Va viure una trajectòria tan fugaç com farcida de misteri. Instal·lada a Barcelona, va actuar als escenaris dels teatres Talia i Victoria, al Paral·lel. Va tenir un paper curt a la pel·lícula *Juventud en la intempèrie* (Ignacio Iquino, 1961), on interpreta una de les peces de la banda sonora ("Manhattan Blues") en companyia de músics com els trompetistes **Joaquín Paps** i **Enric Pericot** i els saxofonistes **Ricard Roda** i **Vlady Bas**.

Tot i que havia iniciat la carrera als Estats Units amb l'orquestra de **George Cates** i en clubs com The Living Room de Manhattan, va ser a la capital catalana on va assolir certa notorietat, en un primer moment com a vocalista dels germans **Hand**, que actuaven com a formació estable del mític Jamboree, poc després com a cantant dels **Jamboree Jazz Stars** amb els músics **Salvador Font** 'Mantequilla' i **Josep Farreras**, i més tard amb el pianista **Tete Montoliu**.

Gloria Stewart Foto: Arxiu

Inspirava poemes a joves escriptors com Manuel Vázquez Montalbán, que al seu llibre *Una educación sentimental* (El Bardo, 1967) inclou uns versos on parla de 'tots els fills de la Gloria', en al·lusió a aquells que es van educar sentimentalment amb la seva veu en el soterrani de la plaça Reial, entre els quals universitaris aspirants a cronistes com el periodista Joan de Sagarra. Un idil·li, però, que malauradament va acabar tenint un final tràgic quan de manera injusta **Stewart** es va veure implicada en un tèrbol cas de robatori i assassinat que es va donar a conèixer com 'El crim del carrer Aragó' i va ser qualificat per la premsa com 'El crim dels existencialistes'. Un afer que va suposar la seva expulsió del país per part de les autoritats franquistes i la fi de la seva

carrera a Barcelona. El primer destí de la cantant va ser Alemanya, on va seguir actuant en clubs i festivals, però finalment es va instal·lar a Eivissa, on va morir l'any 1974 víctima d'un atac de cor.

NÚRIA FELIU

Filla del barri barceloní de Sants, on va néixer l'any 1941, **Núria Feliu** va esdevenir la primera veu que de manera oficial va incorporar la llengua catalana a l'univers del jazz. Ho va fer el 1965 a través d'un gravació amb **Tete Montoliu** i a petició del segell Edigsa, involucrat de manera directa amb el col·lectiu d'Els Setze Jutges i el moviment de la Nova Cançó. Al disc, on també intervenen el contrabaixista suís **Eric Peter** i els nord-americans **Billy Brooks** a la bateria i **Booker Ervin** al saxo tenor, es poden escoltar en català cançons com "Lullaby of Birdland" ("El país dels ocells"), "Bye, Bye Blackbird" ("Ves i perde't"), "De dalt estant" ("Loverman") o "Misty" ("Tot és gris"), entre altres.

Núria Feliu al Jamboree (1965) Foto: Arxiu

En una línia similar, l'any 1966 va gravar també per a Edigsa un treball amb l'organista **Lou Bennet** ?*Núria Feliu, Lou Bennet i els seus amics?* amb temes com "Speak Low" ("Encara no"), "Pennies from Heaven" ("Cèntims del cel"), "After You've Gone" ("Te'n vas anar") o "Satin Doll" ("Nina de seda"). Arran del vincle de **Bennett** amb els responsables de Blue Note, el disc es va distribuir als Estats Units i va convertir **Feliu** en un referent jazzístic de primer ordre. A més, el mític segell li va dedicar un recopilatori el 1996. L'artista va morir a Barcelona el 22 de juliol de 2022.

LES MESTRES CARME CANELA

És la veu més respectada i admirada del jazz a Catalunya conjuntament amb **Laura Simó**, amb qui va formar el grup **Estamos Reunidas**. Per una qüestió purament generacional va ser una de les primeres titulades amb l'especialitat de jazz vocal a Catalunya, i això l'ha convertit en mestra de

primera referència de totes les generacions que han vingut després. L'Aula en primera instància i el Taller posteriorment van ser les escoles que van formar la tècnica d'una sensibilitat i una subtileza que ja venien de fàbrica.

Abans de la immersió professional en el jazz, **Carme Canela** (Barcelona, 1962) es va bregar en el repertori per a tots els públics com a vocalista de l'**Orquesta Encantada**, amb la qual va enregistrar quatre treballs. Els primers i celebrats discos signats al seu nom van arribar amb títols com *Introducing Carme Canela & Trio* (Fresh Sound New Talent, 1996), *Cravo e Canela* (Fresh Sound Records, 1999), *Iris* (Fresh Sound New Talent, 2003) i les col·laboracions amb pianistes com **Lluís Vidal** ?*Univers Miles* (Fresh Sound New Talent, 2004) i *Els nostres estàndards* (Contraaix/Karonte, 2006)? i **Joan Monné** ?*Granito de sal* (Fresh Sound New Talent, 2014) i *Ballads* (Fresh Sound New Talent, 2018)?. Un dels darrers treballs, *Celebrating ?La Fusa'* (Fresh Sound, 2021), amb el guitarrista bahià **Jurandir Santana**, consagra la seva debilitat per la música brasilera.

Carme Canela Foto: Juan Miguel Morales

BIG MAMA

Montserrat Pratdesaba és de Sant Quirze de Besora (1963) i es va convertir en icona del blues català en clau femenina a principi dels noranta. Va debutar a l'històric local La Cova del Drac el 1988, tot i que el seu nom va assolir les cotes màximes de popularitat uns anys després gràcies a les sessions llegendàries amb **The Blues Messengers** a La Boîte. Com a preàmbul a aquest esclat, la seva maqueta *Blues Reunion 90* s'havia convertit en un dels materials més cobejats pels habituals del circuit del blues de la capital catalana. Durant els noranta, especialment la primera

meitat, cada treball de **Big Mama** era celebrat per la parròquia bluesera d'una manera realment especial. I així van ser rebuts títols com *Big Mama & The Blues Messengers* (Mas i Mas, 1993); *El blues de la inflació* (Discmedi, 1994), amb **Víctor Uris** i **Amadeu Casas**, o *El blues de l'ombra blava* (Discmedi, 1996). Entremig també va realitzar col·laboracions jazzístiques al disc *Ragtime* (Discmedi, 1995) amb **La Vella Dixieland** i el trompetista **Josep Maria Farràs**. I així ha seguit fins ara, tres dècades al peu del canó.

Big Mama Foto: Juan Miguel Morales

LES MIL·LÈNNIALS SÍLVIA PÉREZ CRUZ

Nascuda a Palafrugell el 1983, és filla del músic **Castor Pérez** i de la cantant i poeta **Gloria Cruz**, autors de l'havanera "Vestida de nit". Als 4 anys es va iniciar amb la música i als 18 es va traslladar a Barcelona per estudiar a l'Esmuc, on es va especialitzar en saxo i cant. Entre el 2001 i el 2002 va realitzar un projecte amb el pianista i compositor **Sergi Sirvent** i el 2004 va fundar el grup flamenc **Las Migas**. Paral·lelament participava en el **Nou Nonet** de **Joan Monné** i el 2008 va gravar *We Sing Bill Evans* (Fresh Sound New Talent), com a veu del **Joan Díaz Trio**. També en jazz, però des del vesant llatí, l'any 2011 va presentar *En la imaginación* (Contrabaix/Karonte) amb el trio del contrabaixista **Javier Colina**. Després de diversos projectes amb el guitarrista i productor **Raúl Fernández 'Refree'** i de consagrar-se com una de les veus més poderoses del moment amb tot tipus de premis i distincions, ha conreat la carrera en solitari amb discos com el darrer *Toda la vida, un día* (Sony Music, 2023) i ha mantingut col·laboracions com la de **Marco Mezquida**, materialitzada al disc *MA. Live in Tokyo* (Universal, 2020).

Sílvia Pérez Cruz al teatre Tívoli Foto: Carlota Figueras / Guitar BCN

KOKO-JEAN DAVIS

La voracitat d'aquesta cantant afro-catalana nascuda a Moçambic el 1985 ha estat un segell d'identitat en tots els projectes on ha estat involucrada. Des de principi del 2010 fins a la segona meitat de la dècada va ser l'ànima i el rostre visible de la banda barcelonina de funk i soul **The Excitements**. Les seves maneres beuen directament de les fonts del rhythm'n'blues i el soul, com ara **Tina Turner** i **Aretha Franklin**, amb un directe energètic i vibrant. Una nova etapa l'ha situat els darrers temps al capdavant d'una altra formació, **The Tonics**, amb la qual ha publicat dos EPs i l'àlbum *aken & Stirred* (Buenritmo, 2021), amb una dosi més aspra i esmolada de blues i rock, tot embolcallat, això sí, de l'esperit musical de Nova Orleans. També ha realitzat puntuals incursions jazzístiques, com un homenatge a **Ella Fitzgerald** amb la **Barcelona Big Blues Band**.

Koko-Jean & The Tonics Foto: Desi Estévez

EL RELLEU ANDREA MOTIS

La joia de la corona. Un dels fenòmens més extraordinaris que ha donat el jazz català en la seva història. Sortida també del prodigiós planter de la **Sant Andreu Jazz Band**, ha estat l'exponent que ha assolit un major reconeixent popular i mediàtic d'aquella primera fornada de joves valors. Amb només 15 anys, la publicació del seu disc de presentació, *Joan Chamorro presenta Andrea Motis* (Temps Record, 2010), va suposar tot un èxit comercial sense precedents en el circuit del jazz i les músiques populars. Cantant, trompetista, saxofonista i compositora, **Andrea Motis** (Barcelona, 1995) ha superat amb nota la condició de nena prodigi i s'ha consolidat com un dels reclams més demandats del jazz que es factura a Catalunya i que s'exporta a la resta del món, des de París fins a Nova York, Tòquio i el Brasil. És una de les poques artistes europees que han editat per a un segell de prestigi històric com Impulse!, on va publicar el disc *Emotional Dance* el 2017.

Andrea Motis Foto: Juan Miguel Morales

RITA PAYÉS

Nascuda el 1999 a Vilassar de Mar, ha viscut la música amb intensitat i proximitat des de ben petita, ja que els seus pares també són músics. Als 8 anys va començar a estudiar trombó a l'Escola de Música Moderna de Badalona amb **Joan Palacio**. Posteriorment va seguir els estudis a l'escola IEA Oriol Martorell, amb **Jordi Gómez**, i es va graduar a l'Escola Superior de Música de Catalunya, amb el trombonista **Toni Belenguier** com a professor. El juliol del 2013 va entrar a formar part de la **Sant Andreu Jazz Band**, amb la direcció de **Joan Chamorro**, i des d'aquell moment el seu nom va començar a tenir identitat pròpia; una aposta que va fer palesa amb el seu primer disc com a titular, *Lua amarela* (Jazz to Jazz / Taller de Músics, 2016), ratificada amb el següent, *Imagina* (autoeditat, 2019), a duo amb la seva mare, **Elisabeth Roma**, que va certificar amb el darrer treball, *Como la piel* (autoeditat, 2021).

Rita Payés Foto: Arxiu

IRENE REIG

L'interès per la música d'**Irene Reig** (Barcelona, 1993) va néixer a una edat molt primerenca. Als 15 anys es va endinsar en el món del jazz com a saxofonista quan va entrar a formar part de la **Sant Andreu Jazz Band**, per després estudiar a l'Esmuc amb professors de la talla d'**Eladio Reinón, Gorka Benitez i Xavi Figuerola**. Posteriorment va viure a Amsterdam, on es va instal·lar per cursar un màster d'interpretació tutelat per Ferdinand Povel. Compositora i saxofonista, ja gaudeix d'una dilatada trajectòria inundada de referències. El primer àlbum com a líder, *Views* (Discmedi, 2017), format per un quintet amb **John Swana** fent temes propis, evoca records de Barcelona, Amsterdam i Filadèlfia, tres ciutats en les quals ha viscut. Altres discos com a líder de l'octet **The Bop Collective** són *The Bop Collective* (discmedi, 2018) i *lapsis* (The Changes, 2019), tots dos amb temes originals i arranjaments carregats de personalitat i frescor, que confirmen aquesta instrumentista com una de les revelacions jazzístiques de l'escena catalana.

Irene Reig Foto: Juan Miguel Morales

Pots trobar el reportatge sencer al número 77 de la revista 440 Clàssica & Jazz, amb una seixantena de noms de dones imprescindibles en la història del jazz a Catalunya: **Rina Celi, Gloria Stewart, Elia Fleta, Loti Lewis, Núria Feliu, Araceli Aiguaviva, Ester Andújar, Amelia Bernet, Carme Canela, Angela Cervantes, Luna Cohen, Eva Dénia, Big Mama, Elisabet Raspall, Mercedes Rossy, Laura Simó, Txell Sust, Myriam Swanson, Giulia Valle, Gemma Abrié, Marina Alberó, Celeste Alías, Núria Andorra, Marian Barahona, Míriam Fèlix, Juliane Heinemann, Koko-Jean Davis, Anna Luna, Clara Luna, Mariola Membrives, Namina, Judit Neddermann, Eva Novoa, Carola Ortiz, Sílvia Pérez Cruz, Sonia Sánchez, Helena Rosich, Ana Rossi, Sabina Witt, Alba Armengou, Belén Bandera, Èlia Bastida, Anna Caixach, Queralt Camps, Alba Careta, Micaela Chameta Big Band, Joana Casanova, Magalí Datzira, Alba Esteban, Mireia Feliu, Eva Fernández, Lucia Fumero, Andrea Motis, Carla Motis, Rita Payés, Irene Reig, Magalí Sare, The Sey Sisters, Mathilde Toussaint, Mar Vilaseca i Saphie Wells.** Algunes d'elles, a més -així com d'altres companyes-, les pots escoltar en aquesta llista de reproducció.